

Vakhovskiy L. The Idea of University: Retrospective Analysis and Contemporary Problems

The article deals with the peculiarities of grounding the idea of the university by such outstanding European thinkers of the XIX-XX centuries as V. Humboldt, J. Newman, H. Ortega y Gasset, K. Jaspers. It is proved that the most important characteristics of the classical university, which were emphasized in different historical periods, were the unity of teaching and scientific research, autonomy and freedom of education and teaching, and the fundamental nature of education.

Attention is drawn to the fact that at the present stage, in the context of globalization and the dissemination of the postmodern worldview, difficulties and problems in the development of university education arise and they are primarily related to the change in the status of knowledge in society. This led to the commercialization of education, its transformation into the market of educational services, helped to increase the utility of teaching and scientific activity of universities, caused a tendency toward the mass character of university education.

Key words: the idea of university, university mission, autonomy, unity of teaching and research, postmodern.

Стаття надійшла до редакції 21.01.2017 р.

Прийнято до друку 24.02.2017 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Савченко С. В.

УДК 371.125.8:364.6

І. М. Веретенко

**ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ЗМІЦНЕННЯ ЗДОРОВ'Я УЧНІВ
В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ
У ПЕРІОД 1991 – 2005 РОКИ**

З проголошенням незалежності України навчально-виховний процес мав стати вільним від втручання політичних партій, громадських та релігійних організацій. Країна стала на шлях демократичних перетворювань, але економічна ситуація дедалі ускладнювалась, що призвело до наростання соціальних, духовних проблем, які негативно відобразились на вихованні дітей у родинах, а це в свою чергу сприяло деструктивній поведінці дітей та учнівської молоді.

Питанням збереження та зміцнення здоров'я учнів у період 1991-2005 роки переймалися науковці В. Горашук, С. Омельченко, В. Оржеховська, О. Вакуленко, Л. Габора, С. Кириленко, В. Шкуркіна та інші.

Викликало занепокоєння у цей період серйозне захоплення токсикоманією, алкоголізмом та наркоманією серед дітей та учнівської молоді. Наприклад, в Донецькій, Луганській, Дніпропетровській, Миколаївській, Запорізькій областях, Автономній республіці Крим було зареєстровано 1690 неповнолітніх наркоманів. У 1997 році до правоохоронних органів у нетверезому стані було доставлено близько 11 тисяч підлітків. Серед неповнолітніх любителів алкогольних напоїв 17% почали їх вживати ще у 5 класі, а 25% – у 8 класі [5, с. 65].

Метою статті є теоретичне обґрунтування змісту, форм та методів соціально-педагогічної роботи зі збереження та зміцнення здоров'я учнів загальноосвітніх навчальних закладів у період 1991 – 2005 років.

У правовому полі України з'явилися нові нормативно-правові акти, зокрема Накази Міністерства охорони здоров'я та Міністерства внутрішніх справ України №158/417 від 16.06.1998 року «Про затвердження порядку проведення медичного обстеження осіб, які зловживають наркотичними засобами або психотропними речовинами», № 306/680/21/655 від 10.10.1997 року «Про затвердження інструкції про порядок виявлення та постановки на облік осіб, які незаконно вживають наркотичні засоби або психотропні речовини» тощо.

Як наслідок, було визначено особистісні та середовищні фактори, які сприяли звиканню до систематичного вживання токсичних, алкогольних та наркотичних засобів – «фактори ризику». До них віднесли медико-біологічні (різноманітні захворювання, зокрема нервової системи), сімейно-побутові (неповна сім'я, брак чоловічого виховання, відсутність контролю за використанням дитиною вільного часу, часта зміна мешкання, у зв'язку з чим неможливість виробити стійкі контакти з однолітками), соціально-психологічні (конфлікт інтересів між особистістю та групою однолітків, неформальні об'єднання, експериментування, імпонування одноліткам).

В основу соціально-педагогічної роботи зі збереження та зміцнення здоров'я було покладено Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [2], де у ст. 32 говориться про «поширення наукових знань з питань охорони здоров'я, організації медичного, екологічного і фізичного виховання, здійснення заходів, спрямованих на підвищення гігієнічної культури населення, створення необхідних умов, в тому числі медичного контролю, для заняття фізкультурою, спортом і туризмом ... на боротьбу із шкідливими для здоров'я людини звичками». Одним із ефективних шляхів вирішення цього завдання є створення умов для збереження та зміцнення здоров'я молодих людей через сприйняття ідеалу і норм здорового, багатоманітного та щасливого життя кожного з них і усвідомлення негативного впливу на організм наркотичного, токсичного, алкогольного, ніотинового отруєння.

З метою виконання даної статті закону створювались дискусійні клуби «Скажемо «Ні!» поганим звичкам». У деяких загальноосвітніх навчальних закладах було впроваджено факультативний курс «Здоров'я

й особистість» для учнів 10–11 класів, розроблений С. Омельченко, екскурсії до будинків природи для поліпшення самопочуття, настрою.

Теоретики та практики соціально-педагогічної роботи наголошували на активізації виявлення учнів схильних до вживання тютюну, алкоголю, наркотичних речовин. Почали використовуватися різноманітні діагностичні методики: «Школяр» В. Шаповалової – для оцінки стану фізичного здоров'я, методика К. Леорнгарда – психічного здоров'я; анкетування, бесіди, спостереження – для оцінки рівня духовного та соціального здоров'я. Для підвищення їх рівня у соціально-педагогічній роботі використовували заходи, які б пропагували традиції, звичаї, погляди, досвід, норми поведінки, морально-духовні цінності, які склалися впродовж історичного розвитку суспільства і передаються із покоління в покоління.

У практику соціально-педагогічної роботи загальноосвітніх навчальних закладів з 2000 року впроваджувалась Комплексна програма формування навичок здорового способу життя у дітей та підлітків за проектом «Діалог». До неї увійшли авторські програми психолого-педагогічних тренінгів: «Як стати вільним і улюбленим» (профілактика куріння та інших форм поведінки залежності у підлітків 12-16 років), «Як бути цілісним і контролювати своє життя» (профілактика алкогольної залежності у підлітків і молоді), «Життя без гачка» (профілактика тютюнокуріння та інших форм залежної поведінки), «Як стати творцем свого життя. Я-це я» (профілактика залежної поведінки, формування позитивної Я-концепції), «Підлітковий алкоголізм – дорога в нікуди», Програма валеологічного тренінгу «Скажемо курінню – «Ні!»». Особливістю програм проекту «Діалог» є те, що вони спрямовані на вторинну профілактику, оскільки цільовою групою виступають підлітки, що мають схильність до залежностей типу куріння, ігроманії, телеманії, досвід вживання алкоголю, наркотиків [1, с. 84–85].

У загальноосвітніх навчальних закладах України щодо шкідливих звичок найчастіше використовували лекції, диспути, бесіди. Вирішувати складні ситуації у деяких провідних школах допомагали шкільні театри, у яких брали участь різновікові групи («Модно бути здоровим» та ін.). Створювались спектаклі на реальних подіях, що показували глядачам можливий вихід із життєвої проблеми, або використовувались класичні та сучасні твори того часу. Порушувались теми здорового способу життя у формі Сократівських бесід, які формували у школярів звичку до роздумів над життєво важливими проблемами, наприклад «Чи варто ходити по землі босим?», проводились «Веселі старти», конкурси, марафони та ін. Позитивним досвідом у цей період став створений у м. Запоріжжі лікувально-профілактичний центр дітей, підлітків та молоді, працівники якого постійно спілкувалися з учнями середніх загальноосвітніх шкіл з метою профілактики щодо шкідливих звичок дітей та учнівської молоді. Але не всі їх колективи сприймали таку

ініціативу позитивно, з метою нерозголошення дійсного стану справ відмовлялися від такої співпраці [8].

До збереження та зміцнення здоров'я залучались батьки учнів. Соціальні педагоги мали налагодити дієву взаємодію «навчальний заклад – сім'я», метою якої було навчання батьків з питань імунопрофілактики та збереження здоров'я дітей різних вікових груп [7]. Вони розповідали про взаємозв'язок організованого дозвілля в родині та здоров'я кожного з її членів. Занепокоєння викликали наступні соціологічні дані: у 80% сімей свята і вільний час кожен проводив сам по собі, коли грав (у тому числі і на комп'ютері – 15%) чи гуляв на вулиці; сім'ї займалися разом з дітьми переглядом телевізора – 10%, лише 5% грали чи гуляли разом [3, с.18]. Враховуючи таке положення, проводилась роз'яснювальна робота з батьками про їхній обов'язок щодо піклування про здоров'я своїх дітей, їх фізичний та духовний розвиток, про ведення ними здорового способу життя. У Законі України № 2801-ХІІ від 19.11.1992 р. «Основи законодавства України про охорону здоров'я» вказувалося, що у разі порушення цього обов'язку, «якщо воно завдає істотної шкоди здоров'ю дитини, винні у встановленому порядку можуть бути позбавлені батьківських прав» [2, ст. 59].

Соціально-педагогічна робота з сім'ями дітей «групи ризику» проводилась диференційовано, з урахуванням особливостей родини здійснювався педагогічний всеобуч батьків. Так, робота з такими сім'ями була спрямована на забезпечення членів родини педагогічними знаннями, на надання методичної допомоги. У зв'язку з цим, у школі діяли лекторії для батьків, діти яких потребують особливої уваги. Тематика цих занять стосувалась різноманітних питань: «Шкідливі звички та їх попередження», «Твоє здоров'я – в твоїх руках», та ін. На заняття запрошувались представники центру у справах сім'ї дітей та молоді, представники дитячої кімнати міліції. Вивчався соціальний стан сімей, умови родинного виховання цієї категорії дітей, їх зайнятість, потреби і проблеми.

Водночас, спільно із медичними працівниками необхідно було виявити всіх учнів, які систематично палять, вживають алкогольні напої, наркотичні та психотропні препарати і запровадити їх облік, забезпечити індивідуальну профілактичну роботу з цією категорією дітей щодо позбавлення шкідливої звички [6; 7].

Визначальною подією у практиці означеного періоду стало і те, що починаючи з 2000 року в Україні порушуються питання комп'ютерної залежності. Проте, у період з 2000 року по 2005 рік не було знайдено жодної стандартизованої вітчизняної методики, яка б дозволяла визначити переважаючий вид комп'ютерної залежності. Перші дослідження були проведені серед учнів Дніпропетровських загальноосвітніх навчальних закладів за авторськими методиками Л. Юр'євої та Т. Більбот, результати яких дозволяли опосередкованим способом виділити «групу ризику» з ознаками комп'ютерної залежності з

метою застосування ефективних профілактичних програм, які спрямовані на попередження розвитку психічних та поведінкових розладів.

Слід підкреслити, що у збереженні та зміцненні здоров'я учнів велике значення має рівень сформованості здорового способу життя у педагогічних працівників, їх особисте відношення до цього питання. Тому з метою підвищення рівня сформованості компонентів здорового способу життя та кваліфікації педагогічних працівників, проводились проблемні семінари, дискусії, рольові та ділові ігри, диспути, брифінги, тренінги, які сприяли створенню атмосфери співпраці та активної співтворчості, у деяких загальноосвітніх навчальних закладах створювались кімнати емоційного розвантаження, для попередження феномену професійного вигорання організовувались навчання та консультації щодо правильного режиму роботи та відпочинку.

Цікавим досвідом для 42 шкіл із 165 областей і м. Києва стала участь у міжнародному проєкті «Європейська мережа шкіл сприяння здоров'ю», метою якого було збереження та зміцнення здоров'я школярів та вчителів шляхом створення відповідного соціального та фізичного середовища, цілеспрямованої роботи з формування здорового способу життя, профілактичної роботи, зокрема з питань ВІЛ/СНІДу/ХСПШ.

Наслідком такого досвіду стало активне використання у соціально-педагогічній роботі загальноосвітніх навчальних закладів напрацьованих на той час методичних матеріалів щодо здійснення профілактики алкоголізму, проституції, наркоманії, які дедалі частіше породжували такі захворювання як ВІЛ/СНІД і хвороби, що передаються статевим шляхом (ХПСШ). Одночасно, за участю лікарів, психологів, працівників правоохоронних органів, юристів, класних керівників з батьками організовувались лекторії, диспути, рольові ігри, методики «життєвих ситуацій».

Було впроваджено «Національну програму профілактики ВІЛ/СНІДу на 2001-2003 роки», яка здійснювалась у системі «учень-учню» завдяки використанню метода «рівний-рівному» [9], який було використано в практичній діяльності великої кількості навчальних закладів України, зокрема Кривого Рогу, м. Донецька, Волинської області, Івано-Франківської області, м. Харкова [4]. Слід зазначити, що соціальний педагог у просвітницькій роботі створював умови для її впровадження підготовленими інструкторами. З метою збереження та зміцнення здоров'я був створений модуль «Твоє життя-твій вибір». Результатом впровадження модуля стало поширення знань серед дітей та учнівської молоді у питаннях дотримання здорового способу життя, вільному виборі рішень щодо своєї поведінки.

Враховуючи, що захворювання на ВІЛ/СНІД та інфекції, що передаються статевим шляхом (ІПСШ) є наслідками статевої девіації (раннє статеве життя, що супроводжується небажаною вагітністю, абортами; дитяча проституція; злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи (зґвалтування, інцести тощо)). Вагомого

значення у цьому періоді набуло прийняття «Національної програми «Репродуктивне здоров'я 2001-2005»», виконуючи яку у загальноосвітніх навчальних закладах проводились дискусії, рольові та ділові ігри, диспути, бесіди, тренінги, аналізи ситуацій.

Отже, соціально-педагогічна робота зі збереження та зміцнення здоров'я учнів загальноосвітніх навчальних закладів у період 1991 – 2005 років, базуючись на нормативно-правовій базі, була спрямована на виявлення учнів «групи ризику» щодо шкідливих звичок, комп'ютерної залежності. Використання різних форм та методів сприяло поширенню знань серед учнів загальноосвітніх навчальних закладів щодо збереження та зміцнення здоров'я, підсиленню особистісної життєвої позиції старших підлітків у міжстатевих стосунках, відповідальному ставленню до власного здоров'я та здоров'я оточуючих.

Список використаної літератури

1. Актуальні проблеми формування здорового способу життя учнівської та студентської молоді : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 5-річчю факультету психології та соціальної роботи 14-16 листопада 2007 року / За ред. А. І. Конончук. – Ніжин : Вид-во НДУ ім. Гоголя, 2007. – 263 с. **2. Закон України** «Основи законодавства України про охорону здоров'я» № 2801-ХІІ від 19.11.1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2801-12/page2>. **3. Зеленов Є.** Динаміка ціннісних орієнтацій підлітків у Луганську / Є. Зеленов, В. Назаренко // Освіта на Луганщині. – 1998. – № 1(7). – С. 17–20. **4. Зимівець Н. В.** Соціально-педагогічні технології формування відповідального ставлення до здоров'я в учнівській молоді : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Н. В. Зимівець. – Луганськ, 2008. – 22 с. **5. Зятьєв С., Лозован М.** Діти – квіти суспільства? / С. Зятьєв, М. Лозован // Учитель. – 1998. – № 2. – С. 61-65. **6. Методичний лист** МОН України «Про попередження вживання учнями алкогольних напоїв» № 1/9-560 від 08.11.2004 р. // Довідник класного керівника в запитаннях та відповідях / [авт. упоряд. М. Є. Канцедал, О. М. Кравцова]. – Х. : Веста : Видавництво «Ранок», 2006. – 384 с. – С. 221–224. **7. Методичні рекомендації** МОН України «Про організацію медико-педагогічного навчання батьків з питань імунопрофілактики та збереження здоров'я дітей різних вікових груп» від 17.11.04 р. №1/9-573 // Довідник класного керівника в запитаннях та відповідях / [авт. упоряд. М. Є. Канцедал, О. М. Кравцова]. – Х. : Веста : Вид-во «Ранок», 2006. – 384 с. – С. 224–232. **8. Оржеховська В. М.** Проблеми алкоголізму та наркоманії серед неповнолітніх / В. М. Оржеховська // Практична психологія та соціальна робота. – 1998. – № 6–7. – С. 43–46. **9. Превентивна робота** з молоддю за методом «рівний-рівному» : навч. посіб. / [О. В. Безпалько, О. А. Голоцван, Н. В. Заверико та ін.] ; за ред. І. Д. Звереві. – К. : Навч. книга, 2002. – 256 с.

Веретенко І. М. Збереження та зміцнення здоров'я учнів в загальноосвітніх навчальних закладах у період 1991 – 2005 роки

У статті проведено теоретичне обґрунтування змісту, форм та методів соціально-педагогічної роботи зі збереження та зміцнення здоров'я учнів загальноосвітніх навчальних закладів у період 1991 – 2005 років. Наведена нормативно-правова база, яка давала підґрунтя для здійснення соціально-педагогічної роботи зі збереження та зміцнення здоров'я учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Висвітлено діагностичні методики психічного здоров'я, оцінки стану фізичного здоров'я. Звертається увага на виникнення комп'ютерної залежності в учнівської молоді загальноосвітніх навчальних закладів України визначеного періоду. Значна увага приділяється профілактиці алкоголізму, вживання наркотичних та психотропних речовин за допомогою методу «рівний-рівному», ВІЛ/СНІДу, інфекцій, що передаються статевим шляхом (ІПСШ), які є наслідками статевих девіацій, а тому гостро постало питання репродуктивного здоров'я.

Ключові слова: здоров'я, здоровий спосіб життя, соціально-педагогічна робота, загальноосвітній навчальний заклад, алкоголізм, наркоманія, ВІЛ/СНІД.

Веретенко И. М. Сохранение и укрепление здоровья учащихся в общеобразовательных учебных заведениях в период 1991 – 2005 годы

В статье проведено теоретическое обоснование содержания, форм и методов социально-педагогической работы по сохранению и укреплению здоровья учащихся общеобразовательных учебных заведений в период 1991 – 2005 годы. Приведена нормативно-правовая база, которая давала основания для осуществления социально-педагогической работы по сохранению и укреплению здоровья учащихся общеобразовательных учебных заведений. Освещены диагностические методики психического здоровья, оценки состояния физического здоровья. В статье обращается внимание на возникновение компьютерной зависимости у учащейся молодежи общеобразовательных учебных заведений Украины данного периода, затронуты вопросы взаимодействия общеобразовательного учебного заведения и родителей по предупреждению алкоголизма, употребления наркотических и психотропных веществ; сохранению здоровья школьников, формированию компонентов здорового образа жизни педагогических работников. Значительное внимание уделяется профилактике алкоголизма, употребления наркотических и психотропных веществ с помощью метода «равный-равному», ВИЧ / СПИДа, инфекций, передающихся половым путем (ИППП), которые являются последствиями половых девиаций, а потому остро встал вопрос репродуктивного здоровья.

Ключевые слова: здоровье, здоровый образ жизни, социально-педагогическая работа, общеобразовательное учебное заведение, алкоголизм, наркоманія, ВИЧ / СПИД.

Veretenko I. Preserving and Strengthening the Health of Pupils in General Education Schools in the Period 1991-2005 Years

In article held theoretical justification for the content, forms and methods of socio-pedagogical work to preserve and strengthen the health of the students of secondary schools in the period 1991-2005 years. Provides normative-legal base, which gave grounds for the implementation of the socio-pedagogical work to preserve and strengthen the health of pupils of secondary schools. Highlighted methods of diagnostic techniques mental health, state of physical health. The article focuses on the emergence of computer addiction in young students general educational establishments of Ukraine in this period. The article raised questions of interaction of secondary school and parents on prevention of alcoholism, the use of narcotic drugs and psychotropic substances; preserving the health of pupils, forming part of healthy lifestyle teachers. Considerable attention is paid to prevention of alcoholism, the use of narcotic drugs and psychotropic substances by using a method of "peer to peer", HIV/AIDS, sexually transmitted infections (STIs), which are the effects of sexual deviancy, and because the question appeared of reproductive health.

Key words: health, healthy lifestyle, socio-pedagogical work, secondary school, alcoholism, drug addiction, HIV/AIDS.

Стаття надійшла до редакції 08.01.2017 р.

Прийнято до друку 24.02.2017 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Харченко С. Я.

УДК 371.11+378.11(075.8)

Є. В. Іванов

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ
УПРАВЛІННЯ ОСВІТНІМИ ЗАКЛАДАМИ У ВІТЧИЗНЯНІЙ
ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ**

Одним з особливостей процесу демократизації управління освітніми закладами у вітчизняній педагогічній теорії і практиці в останній чверті ХХ – на початку ХХІ століття, що впливала на уявлення про управлінську діяльність освітніми закладами була, безперечно, існуюча на той час парадигма державного управління.

Відзначимо, що наявна на той час тоталітарна система державного управління не могла не відбиватися на тенденціях і ознаках, за якими визначали ефективність процесу управління і, відповідно, управління освітніми закладами в Україні. Тому, для подальшої оптимізації процесу демократизації управління освітніми закладами, актуальності набувають дослідження з визначення особливостей зазначеного процесу у вітчизняній теорії та практиці.